

Kurdiyât

Yıl/Sal/Year: 2020
Sayı/Hejmar/Issue: 1
Sayfa/Page: 45-57

STRANÊN EHLÊ 'ILM Û 'IRFANÊ: QESÎDEBÊJÎ

Müslîh SEZER

Kurte

Qesîdebêj, weke dengbêjan rûhekî dide peyvê û bi mûzîk û guftayên xwe ulûhiyetekî dide gotinên xwe. Qesîdebêjî, di nav Kurdan da wek kevnepoyîyêke pîroz û qedirbilind cihekî taybet hilgirtiyê. Bi sedan sal e, ev kevnepoyî ji layê qesîdebêjan ve di mekanên cuda da tê îcrakirin.

Ev cure dengbêjî bingeha xwe ji çand û ramana Îslamî hildigire, lewra qesîde wek şeklekî li ser kesayetiyan dînî radiweste. Ew qesîdeyên ku di vê derbarê de hatine nivîsîn, bi hinek amûrên mûzîkê (def, 'erbane, blûr...), ji layê qesîdebêjan ve tê strandin. Medrese, xankah, tekya û mekanên terîqetan cihê qesîdebêjan e. Ew hem di van mekanan de perwerde dibin hem jî di van mekanan de hûner û me'rîfetên xwe îcra dikin.

Qesîdebêjî wek cureyêke stranê tete dîtin, lê em dibînin ku bi şêwaz, gotin û îcrakirinên xwe ve ji wî cudatir e. Em pey deng û awaz û guftayên qesîdebêjan ketin me dît ku bi bingeh û armanca xwe ve wan ji xwe ra hinek regez çêkirine û di rêya xwe de dimeşe. Di vê xebatê de; qesîdebêjî çawa derketiyê, çî distre, li ku derê gotin û awazên xwe îcra dike, me beyan kir. Ew kesên ku di civakê de wek qesîdebêjî û qewlibêjî dihêne naskirin, em li pey dengên wan û guftayên wan ketin, me analîza stranên/qesîdeyan wan kir ku ehlê 'ilm û terîqetê ev kar îcrakirine. Armanca vê xebatê ew e ku qesîdebêjî çî ye, çawa derketiyê, bingeha xwe ji çî digire, çawa tê îcrakirin, ji stranbêjiyê çî awayan ve cuda ye, bê beyankirin.

Peyvên Sereke: Qesîdebêjî, Qesîde, qesîdebêj, medrese, dîwanxane.

45

Article Types / Makale Türü:
Research Article / Araştırma Makalesi
Received / Makale Geliş Tarihi: 30.04.2020,
Accepted / Kabul Tarihi: 30.04.2020
Xwendevanê Doktoraya Ziman û Edebiyata Kur-
dî, Zanîngeha Bîngol, muslihsezer@gmail.com.
ORCID 0000-0001-7744-1646
DOI: 10.5281/zenodo.3895054

Atf: Sezer, M. (2020). "Stranên Ehlê 'Ilm û
'Irfanê: Qesîdebêjî". Kurdiyât, 1, 45-57.
Citation: Sezer, M. (2020) "The Songs of Know-
ledge and Comprehension People: The Art of
Singing Qaside". Kurdiyât, 1, 45-57.

Özet

Kasidehanlar/meddahlar, dengbêjler gibi söze ruh üfleterek, müzik ve güfte ile beraber sözlerine bir ulvîlik bahş ederler. Kasîde okuma geleneği Kürtler arasında kutsal bir gelenek olarak kabul edilmiş ve toplumda kendine değerli bir yer edinmiştir. Yüzlerce yıldır, bu geleneksel doku, kasîdehanlar tarafından farklı mekânlarda icra edilmektedir.

Bu dengbêjlik çeşidi kaynağını İslamî kültür ve düşünceden almaktadır çünkü kasîde bir nazım şekli olarak dinî şahsiyetleri medh etmeye yeltenmiştir. Bu konuda yazılan kasîdeler, bazı müzik aletleri ile (def, arbane, kaval...) kasîdehanlar tarafından okunmaktadır. Medrese, hankâh, tekke ve tarikatların diğer mekânları kasîdehanların icra mekânlarıdır. Onlar hem bu mekânlarda eğitim görmüşler hem de buralarda hüner ve marifetlerini sergilemişlerdir.

Kasîde okuma, bir dengbêjlik çeşidi olarak görülmemektedir fakat görülüyor ki söylem ve icra metodlarıyla ondan farklıdır. Kasîdehanların ses, beste ve güftelerinin izini sürerek, kasîdehanların kendilerine amaçları doğrultusunda temelde bazı kaideler yaptıklarını ve bu yolda çalışmalarını icra ettiklerini gördük. Bu çalışmada; kasîde okuma geleneği nasıl ortaya çıktı, ne terennüm ediyor, beste ve güfteleri nerede icra ediyor, açıklamaya çalıştık. Toplumda qasîdehan ve kıssahan olarak tanınan kişilerin söz ve güftelerinin izini sürerek, kasîdelerini analiz ederek bunların ilim ve irfan ehline ortaya çıkarıldığını tespit ettik. Bu makalenin amacı; kasîde okumanın ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, hangi kaynaktan beslendiği, nasıl icra edildiği, stranlardan ne şekilde farklı olduğunu açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Kasîdehanlık, kasîde, kasîdehan, medrese, dîwanxane.

Abstract

Qasida singer gives a soul to words like folk musicians by means of his/her voice and lyrics. It is very common and very crucial among kurds and kurdish folklore. This tradition has been realized for a long time by qasida singers in many different places.

This kind of art gets its background from islamic idea and culture, because it has been written onto religious. The qasides which have been written about those matters have been sung by some instruments such as tambourine, flute by qasida musicians. Madrasa, caravanary, dervish lodges and tariq places are qasida singers' platforms. They both get education in these places and demonstrate their artificial abilities.

Singing of qasida is seen as a kind of ballad. However we see that it differs from it in terms of its style, realizing and singing. After we have searched the voice and lyrics of qasida singers, we have seen that they have some original different aspects and follow their ways. We have stated how qasida musicians come out, what they sing and especially where they they do this affair. After having found the works about this topic, we have tried to make analyses about them which the men of knowledge and tariq realized. This article aims to explain when and how qasida music and musicians have come out. And also what background it depends and how it is realized is another matter of this present.

Key Words: Qasida, Qasida teller, Qasida Musicians, Madrasa, diwanxane.

Destpêk

Qesîdebêjî, di hişmendiya gel de wek strandinê tê qebûlîkirin û di bin sîya wî de maye. Ji ber vê, li ser qesîdebêjiyê xebatên zanistî zêde nehatine kirin. Xebatên hatî kirin jî li ser vê meseleyê lokal mane û bi taybetî li ser strandinê rawestane. Pêwîst e, qesîdebêjî jî li her aliyan ve bê lêkolînkirin ka çî ye, çawa derketiye, li ku derê û çawa tê icrakirin.

Qesîdebêjî herçend wek cureyekî dengbêjiyê bête hesêbandin jî, bi îcrakirin, naverok, şexsên îcrakirinê û mekanên îcrakirinê ve ji wê cudatir e. “Ew bazirganê gotinan in, bi hedîsên pêxember, bi hîkayeyên eshaban, bi meseleyên ûxrewî û bi îlahiyên mestdar ku insan bi wan ji hiş diçûn, ji dengbêjan cudatir in.”¹ Qesîdebêjî di nav xwe da hest, raman û hişmendiya netewekê dihewîne. Kultura netewekê ya maddî û me’newî pêşkêş dike, ji dîrokê melzemyên xwe hildigre weke pirekê di navbera duh û îro da ragihandinê çêdike. Bi îcrakirinê xwe hişmendiya netewekê tîne teslîmê nîfşên îro dike. Çawa dengbêj dîroknasek be, qasîdê mîletê xwe be, qesîdebêjî jî, kesayetî, sembol û razên ku ketine bin bêjînga jiyane hildigre diparêze û bi îcrakirina xwe dipereşîne nav netewa xwe.

Bi vegûherîna zemanê ve çawa ku Herakleîtos jî gotî her tişt vedigûhere û li ser demekî namîne. Hest, raman, kevneşopî jî vediguherin û carinan jî êdî nayên xûyakirin û li nav civakê bardikin û diçin. Dengbêjî û qesîdebêjiya kurdan ku ji her aliyê ve kodên kevneşopîya wan di nav xwe de dihewînin, êdî weke bîst sî salên berî nayêne îcrakirin. Lewra amûrên teknolojiyê, perwerdehiya çûda, kultura populer wek astengekî ketiye pêşiya vê kevneşopiyê.

Herçendê ev îcrakirinê çand û kulturî bi ber wendabûnê ve jî biçin dîsa ji layê hinek kesên welatparêz û muhafazakar (yên ku naxwazin ‘esliyet û bîngeha xwe wenda bikin) ve tete berde-wamkirin û îcrakirin.

1. Dîroka Teşeya Nezmê a Qesîdeyê û di Edebiyata Kurdî da Qesîde

Qesîde peyvekî ‘erebî ye tê me’na “qesd kirinê, berê xwe dana cîyekî û nîzîkbûnê.” Weke peyvekî terîmî jî qesîde ew e ku helbesta ji bo armançekî hatî gotin, li ser hatî tefekkur kirin û helbesta li ber çavan ra hatî derbas kirin e.² Di edebiyata kurdî da ji bo pesn û mezinahiya Xweda, kesayetiyên dînî yê mezin û navdar û ji bo kesayetiyên rêvebiran tê nivîsîn. Qesîde cara yekem di edebiyata Ereban de derketiye meydanê û li wê derbasê edebiyata farisan, tirkan û kurdan bûye. Ev cure cara yekem, ji terefê helbestvanê ‘Ereb Muhelhil b. Rebî’e et-TeXlibî ve, pênc esir beriya hîcrete hatiye nivîsîn.³ Di wê serdemê da şa’îran mîhrîcan li dar dixistin û pêşbaziya helbestnivîsînê dikirin. Helbesta ku yekem bihata bijartin di dîwarê Ke’bê ve dihat dalaqandin. Ji wan helbestan ra “mu’elleqa” digotin. Ji heft qesîdeyên navdar ra “Mu’elleqayên Seb’a / Heftên Daliqandî” digotin. Ji nav van heft qesîdeyan da ya herî navdar ya Îmru’l-Qeys (w.645) bûye.⁴

Di edebiyata farisan da qesîdeya herî kevn ku heta îro hatiye ya şa’îrê farisan yê seraya Samaniyan Rûdekî ye. (w. 329/940-41) û Rûdekî qesîde bi şîkl û naverokî ve xurt kiriye. Di edebiyata farisan da edebiyatnasên weke Hakanî (w. 1198?), Nîzamiyê Gencewî (w. 1207), Senaî (w. 1150), Se’diyê Şîrazî (w. 1291-1294), Selmanê Sawecî (w. 1376), Hafîzê Şîrazî (w.1388) di vê zeviyê da namdar bûne. Di edebiyatên gelên Misilman da ji ber ku desthilatdarî pergala patronajiyê hebûye pesn û medhên padişah û reîs û desthilatdaran derketine pêş. Lêbelê di edebiyata Kurdî da ji ber ku pergala patronajiyê zêde tunebûye qesîde bi naveroka xwe ve tewhîd, munacaat û na’t in û ji bilê van bi gelemperî li ser şêx, seyda û melayan hatine nivîsîn. “Qesîde cara pêşî di

sedsala 16.ê de di kurdiya kurmancî de hatiye bikaranîn.⁵ Di edebiyata kurdî da şa’irên mu-tesewif ên weke Hemîdî (ss.16.)⁶, Feqiyê Teyran (1563-1632), Melayê Cizîrî (1570-1640)⁷, Şêx Şemseddînê Exlatî (1588-1674), Melayê Bateyî (1680-1760), Şêx Ehmedê Feqîr (1770?-1850?), Hacî Qadirê Koyî (1815-1897), Şêx Evidirehmanê Aqtepeî (1850-1905), Mehwî (1831-1906), Seyîd Qedrî Haşimî (1898-1961), Mela Zahirê Tendûrekî (1882-1966) Seyîd Eliyê Findikî (1892-1967), di qesîde nivîsînê da derketine pêş.

Qesîde, bi taybetî li ser weseft û pesnê sekiniye,⁸ ji bilî pesnê Xweda û yê Pêxember, dema di derbarê pesindayîna desthilatdarekî bihata nivîsîn ji terefê memduhê (yê hatî pesindan) ve ca’îze ji pesindar ra dihate dayîn. Ev kevneşopî ji dewra Pêxember ve heta niha hatiye. Herwekî Ke’bê kurê Zuheyr (wefat, z. 24/m. 645 [?]), qesîdeyek pêşkêşê Pêxember kiriye û Pêxember weke berdîla wî (mukafat) cubbeyê xwe jê ra kiriye xelat. Ji ber ku navê sakoyê/cubbeyê Pêxember “burde” bûye, ev weke “Qesîdeya Burde/Banet Suad” hatiye bi nav kirin.⁹

Mewlûdxwendin jî karê qesîdebêjan e û mekanên îcrakirinê de dema mewlûd tête xwendin ew kesên ku di nav gel de wek qesîdebêj derketine pêş, vê karê jî îcra dikin. Bi naverok, gufte û besteyên xwe ve mewlûdxwendin jî weke qesîdexwendinê taybetiyeke dixwaze û di vê derbarê de nîzikê hev in.

Piştî qesîdeyên di derbarê Pêxember da bi şiklê mesnewiyan mewlûdname jî hatine nivîsîn. Mewlûd, bi cara yekem di edebiyata ‘Ereban de derketiye û berhema yekem ya Ebu’l-Ferc el-Cewzî (w. 1200) ya bi navê Mewlûdû’n-Nebî (el-Arûs) ye.¹⁰ Pîrozkirina rojbûna Pêxember weke merasîmekî di dewra Dewleta Fatimiyan da di serdema Mu’îz Lidînillah (972-975) da bi resmî hatiye birêxistin.¹¹

2. Têgeha Qesîdebêjiyê

Têgeha qesîdebêjiyê, ji peyva “qesîde” û “bêj”ê pêk tê. Qesîdebêj jî weke dengbêjê, deng û rihêkî dide peyvê/qesîdeyê û weke meslekekî vî karê îcra dike. Qesîdebêjî bi rihê kesayetiyeke

5 Abdurrahman Adak, *Teşeyên Nezmê* (Îstanbul: Nûbihar, 2019), 116.

6 Hemîdî (Mela Mehmûd), di edebiyata kurdî de kesê yekem e ku qesîde nivîsiye, lewra wî qesîdeyek bi navê “Wacib û lazim li her kes kin ji bo mirê kubar” di sala 1573yan de nivîsiye (Adak, *Teşeyên Nezmê*, 116; Tahsîn Îbrahîm Doskî, *Baxê Îrem* (Diyarbakir, Weşanên Dara, 2020), 13-14.

7 Qesîdeya Melayê Cizîrî ya bi navê “Ellahe sehergeha ezel...” ji 143 beytan pêk tê û di edebiyata kurdî da qesîdeya herî dirêj e. (Melayê Cizîrî, *Dîwan*, thk. Tahsîn Îbrahîm Doskî (Îstanbul: Nûbihar, 2019), 35.

8 Bi gorî mijarê cureyên Qesîdeyê ev in: 1. Tewhîd: Qesîdeya ku hemd û sena, mezinahî û yekîtiya/wehdeniyeta Xwedê ji xwe ra dike mijar “tewhîd” e. 2. Munaca’at: Mijar û naveroka qesîdeyan ber bi hewar û gazî, daxwaz û lawahiyên ji Xwedê Te’ala ra be “munaca’at” e. 3. Ne’t: Ji pêxemberê me Hz. Muhammed ra medh û pesn bèn nivîsîn jê re “ne’t” tê gotin. 4. Medhiye: Mijara qesîdeyê li ser medihkirina şexsekî desthilatdar, siyasî, dinî be ev qesîde medhiye ye. 5. Hicwiye: Qesîde, li ser diyarkirina aliyên nebaş ên yekî an jî civatekî be ew qesîde dibe hicwiye. 6. Mersiye: Qesîde li pey wefata şexsekî namdar û heskirî bêt nivîsîn û xemgîniyan bîne ziman dibe mersiye. Qesîdeyên ku derketina padişahan ya li ser text dikin mijar “culûsiye”, ji bo pîroz kirina eyda memduhê “îydiyye”, meha remezanê, “remezaniye” û ji bo newroza memduhê bi navê “newroziye” qesîde hatine nivîsîn. (Yekta Saraç, *Eskî Türk Edebiyatına Giriş* (Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009), 122-123.

9 M. Arif Karakaya, *Kaside-i Bürde* (Îstanbul: Kardelen Yayınları, 1993), 17; Kenan Demirkayak, “Kasidetü’l-Bürde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 18 Mart 2019).

10 İskender Pala, “Mevlid”, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 312-313.

11 Di alema İslamê de mewlûda menzûm ya yekem “Kîtabû’t-Tenwîr fî Mevlîdî’s-Sîracî’l-Mûnîr” ya alimê hedîsê yê Endûlûsî İbn Dihye (w. 1235) ye û mewlûda İbnu’l-Cezerî (w.1249) jî berhemeke giring e. (İskender Pala, “Mevlid”, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 312-313). Di edebiyata Kurdî da mewlûda yekem ya Mela Hesenê Bateyî ye. Mela Ehmedê Bateyî (1680-1760), mewlûda xwe, wek şiklê mesnewiyê nivîsiye û berhem ji 16 beş û ji 557 beytan pêk tê (M. Xalid Sadînî, *Molla Huseyin-i Bateyî Mevlîd-i Şerîf/Mewlûda Nebî* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2015), 11.

Heta niha bi kurdî gelek Mewlûdname hatine nivîsîn. Bi goreyê tespîtkirina îro, “34ê wê aîdî kurmancî, 8 jê zazakî û 18yê wê jî soranî-hewramî serhev 60 mewlûdname hatine tesbîtkirin.” (M. Zahir Ertekin, “Kurtedîroka Mewlûdnameyên Kurdî”. *Şarkiyat ICSS’17 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (14-17 Eylül 2017)*. ed. Mehmet Bilen vd. 149- 155. Diyarbakir: Şarkiyat Vakfı Yayınları, 2017.)

dîndar ve girêdayî ye. Ew weke îbadetekî vê karê pêk tîne û bi vê îcrakirinê hem kêfekî, demxweşiyekî hem jî hişyariyekî dide guhdar û civakê. Bi taybetî ji ber ku ev îcrakirin di serî da bi qesîde xwendinan pêk hatiye ev usûl weke qesîdebêjiyê namdar bûye. Ji bilê vê têgehê di cihê qesîdebêjiyê da termên weke “qewlikbêj û kilambêj” jî hatine bikaranîn.

Qesîde weke formekî dînî di camî, xankah û tekyeyan da ji ber ku wesf û pesnên Xweda, Pêxember û mezinên dînî dida, ji bo ku hurmet û evîna wan bête nîşandan weke helbestê hatiye xwendin. Qesîde caran di derbarê exlaqê, îbadetê, îqazkirin û hişyarkirina dînî û tesewîfî da jî hatine nivîsîn û ev jî weke çeşnekê muzîkê bê amûrên muzîkê hatine gotin/strandin. Qesîde bi îrtîcalî û îlhamî weke formekî muzîka dînî hatine û têne bestekirin. Helbestên ku pesnê Xweda û Pêxember didin bi şiklê nezmê yên weke qesîde, xezel, mesnewî, murebba, muxemmesê... hwd têne nivîsîn. Di serî da ev xwendinî bi teşeyê qesîdeyê dest pêkiriye ji ber vê yekê bi navê “qesîdebêjî”iyê hatiye binavkirin. Qesîdebêjî, dengbêjên terîqetê ne. Ew li tekya, xankah û medreseyan da perwerde bûne û derketine pêş civakê.¹²

Qesîdebêjî ew kes in ku ji nav hafiz û zikirkaran/zakîran derketine û dengê wan xweş in, xwediyê zanista muzîkê ne, di hifza wan da têra xwe qesîde hene. Qesîdeyên xwe xankah, tekya, medrese û cihên munasib da jî pêşkê dikin û caran jî di şev û rojên pîroz da jî vê karê pêk tînin. Qesîdebêjî xweyî taybetmendiyekî ye û îcrakirina wan car caran Mewlîdxwendinan de jî tê kirin. Di pîrozbahiyên mewlûdan da, caran piştê aşir/Qur’anxwendin û tewşîhê¹³ (selatên li ser pêxember) mewlîdxwan qesîdeyekî dixwîne û dest bi xwendina mewlûdê dike. “Pêşiya mewlîdxwendinê, ewilê ayeta 56ê ya sureya Ehزابê¹⁴ tê xwendin. Ev ayet xwendin bûye ‘edet. Di navber û dawîya mewlûdê da qesîde tê xwendin.¹⁵ Ji bo qesîde xwendinê pêwîst e navbera gufte û meqamê da wekhevîyek hebe. Qesîdexwendin lazim e hestên guhdaran yên wecdî û zuhdî bîne coş û xurûşê û dîsa lazim e meqam nekeve bin tesîra muzîka sekuler. Qesîdexwan, bi goreyê naveroka guftêya qesîdeyê ku di eslê qesîdeyê da tune, hevokên weke “Allah, Hû Allah, meded ya Rebbel’alemîn, meded ya Kerîm Allah, meded ya nebiyallah, şefa’at ya Resulullah...hwd” têne bikaranîn.¹⁶

3. Mekanên Pêkanîna Qesîdebêjiyê

Mekanê îcrakirinê ji ber ku li ser vebijerê/qissexan û vegotinê tesîrdar e, gelek giring e. Vegotin, di nav civata vebijer û guhdaran da pêk tê. Cihê ku ev herdu hêman hebin armanc hasil dibe. Cihêkî taybet yê ku bi taybetî qesîdebêjî tê îcra kirin tune ye. Qesîdebêjî, dîwanxane, tekya/xankah û medreseyan da tê îcra kirin. Ev cih jî ne ji bo vê îcrakirinê hatine avakirin, lê belê qesîdebêjî jî, bi gorî armanca xwe bi van ve girêdayî ye. Mekanên ku qesîdebêjî tê îcrakirin bi gelemperî ev in:

Xankah/Tekye: Terîqetên weke Qadîrî, Rufa’î, Xelwetî, Suhrewerdiye û Neqşebendî di nav Kurdistan da belavbûne û bi sedan salan bûne qetekî jiyana kurdan. (Tenik, 2015:23). Di jiyana kurdan ya rojane da van terîqetan jî ji xwe ra cihêk peyda kirine û xwestine kesayetiyên dînî derkevin

12 Canser Kardaş, *Aşîğin Sazi Dengbêjin Sesi* (Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2017), 33.

13 Tewşîh: (ji wişahê tê), (cem’ê wê: tewşîhat). 1. Cilê neqîşandî lê berkirin, neqîşkirin, neqîşandin. 2. Bi gorî usûl û qaîdeyê, Qur’an xwendin. 3. Terîm: Bi navê kesayetiyekî mezin û namdar, berhem neqîşandin. (Abdullah Yeğîn vd., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, İstanbul: Sebat Yayın Dağıtım, 2006), “tevşîh”, 1001.

14 “Bi rastî Xweda û melayîketên wî li ser pêxember selewatan dixwînin. Gelî bawermendan, hun jî li ser wî selewatan bixwînin û bi teslîmbûneke bi temamî selamê bidîne.” (*Qur’ana Pîroz, Kurdî-Tirkî, Meala wê ya İcmalî*, wer. Abdulkarîm Bingöl- Muhammed H. Feyzi, (İstanbul: Tenvir Neşriyat, 2009), Sûreyê Ehزاب 33/56.

15 Mehmet Tıraşçı, “Cizre Çevresinde Kürtçe Mevlidler ve Müzikal Olarak Günümüzde İcra Ediliş Tarzları”, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre, Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Nesim Doru, (İstanbul: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2012), 507.

16 İsmail Hakkı Özkan, “Kaside”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 18 Mart 2019).

pêş û ji dinyaya uxrevî bêpar nemînin. Hicre û odayên terîqetê jî hatine avakirin û muntêsîbê wan di van meknan da zikr, ta’et û ‘îbadetên xwe pêk anîne. Cihê ku zikrê diken jê ra “xankah, tekya yan jî meclis dibêjin.¹⁷ Qesîdebêjên ku ji tekyayên terîqetên weke Xelwetî, Qadirî û Neqşebendîyan ve girêdayî ne, ayîna terîqetê ji bo Pêxember, mu’min û pêşengên Îslamê, bi ‘erebî du’ayê dest pê diken û ji bo şecera sîlsîleya terîqetê berdewam dike. Piştî du’aya xwendinê derwêş, bi xelîfeyê xwe ra dest bi zikrê diken. Derwêşekî dengxweş bi dengê yê xweş û bi hêz, pêşdariyê dike û zikrê kanalîze dike ku zikr tê çend caran û çawa bête kirin.¹⁸ Ev qesîdebêjî xwediyê kesayetiyekî dînî ne û di nav terîqetan da weke kesekî wezîfedar bi cih girtine. Piştê zikrê dengê kudûmê/defê disekine û dema navberek tete dayîn çay tê vexwarin û derwêşek defê lê dixê û îlahî û qesîdeyan dibêje. Caran bi vê gotinê ra jî hinek derwêş tene wecdê. Di vê navberê da qesîdeyên derbarê pêxember û mezinên terîqetê tene gotin û ev jî kefxweşî û şahiyekî dide derwêşan.

Medrese: Dîne Îslamê gelek giringî daye perwerdehiyê û pêxemberê dîne Îslamê li kêleka camiyê medrese (eshabê suffa) ava kirine û misilman li vê derê da perwerde kirine. Dema ku îslamiyet belavbûye li Erebistanê, li Rohhilatanavîn, Îranê û di nav memleketên misilmanan ên din da medrese hatine avakirin. Medrese li welatê kurdan da jî hem li bajaran û hem jî li gundan hatine ava kirin. Li gundan seyda û mela yan jî cihekî piçûk çêdikirin û dersê didane feqeyan. Medreseyên Kurdan yê namdar ev in: “Medresa Sitrabasê (Amed), Medresa Sor (Cizîra Botan), Medresa Bazîdê, Medresa Şemzînan, Medreseyên Bedlîsê/Îxlasiye/Katibiye/Şukriye/Şemsiye, Medresa Hîzanê, Medresa Miksê a Mîr Hesênê Welî, Medresa Bêdarê, Medresa Finika Botan, Medresa Aqtepê, Medresa Norşînê, Medresa Oxînê, Medresa Qerekoyê, Medresa Çûx-reşiyê, Medres Farqînê, Medresa Hawêlê, Medresa Sêrtê, Medresa Heskîfê, Medresa Amêdiyê, Medresa Paloyê...”¹⁹ Di van medreseyan da mela û alimên hêja derketine. Di medreseyan da telebe, mela û seydayên dengxweş car caran ji bo kêfxweşî û dembihorinekî xweş, qesîde digotin. Bi taybetî di medreseyan da helbestên Melayê Cizîrî, Seyîd ‘Eliyê Findikî, Feqiyê Teyran dihatin xwendin. Herwekî Melayê Cizîrî bi xwe jî dîwan û civata mîrê Cizîrê da medhiye/qesîde gotine.

Dîwanxane: Dîwanxane yan odayekî mala serok’êşîr e, yan di gund da odeya mixtar e, yan li waran çadira kesê dewlemend e, yan jî odeya mela û heciyên xweyî terîqet in. “Ev dîwanxane weke meclisekî biçûk in û di wan da pirsgrîkên civakî tînan nîqaşkirin, ji ber vê yekê di van meknan da hinek regez û qaîde pêk hatine.” Xweyê dîwanxanê pêwîst e ji aliyê aboriyê ve yan jî bîngemalbatê ve û ilm û zanîne ve xweyîhurmet bibe. Xweyîhebûna dîwanê heysiyet û şerefek e ji bo xweyî. Di van dîwanan dengbêjî jî tê îcrakirin û ev mekan, dibe cihê serxweşiyê/te’ziyeyê, pêşwazîkirin û starindîna/hewandîna mêhvanên qelebalix. Bi gelemperî jî ev mekan ew cih e ku nîqaşkirina pirsgrîkên civakî tînan nîqaşkirin û çareserkirin.²⁰ Pîspor û porspiyên gund, tax û bajaran di van dîwanxaneyan da di serê dîwanê da rudinin û dengbêj yan jî qesîdebêjî ji bo hurmetekî li rexê wan cih digrin û hunera xwe pêşkêş dikin.

4. Berhemên Qesîdebêjî Pêk Tînin

17 Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 348.

18 Martin Van Bruinessen di sala 1973yan da diçe Mehabadê di wê derê da daxilê ayînekî terîqeta Qadiriyê dibe li wê ayîne da behsa derwêşekî kor ê dengxweş dike ku ew derwêş caran di kolanên Mehabadê da parsekiyê jî dike lê belê ne weke parsekên ji rêzê yê din. Di ayîne da cil û bergên xwe yê nû ber dikir, her wekî xwe ji bo vê ayîne amadekiriye û di hengama ayîne da jî weke şexsekî bi heybet û vakûr di xankahê da cihê xwe digirta. Vî derwêşê bi şaşa/kefiya serê xwe yê spî daye nişan ku wî perwerdehiyekî dînî jî tamam kiriye û wî bi tesbîh kêşandinê kelîmeyên zikrê (laîlaheîllallah) dihejmart. (Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, 350.)

19 Zeynelabidin Zinar, “Kürt Medresesinin Kürt Edebiyatındaki Rolü”, *İnatçı Bir Bahar*, haz. Vecdi Erbay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 258.

20 Kardaş, *Aştığın Sazı Dengbêjin Sesi*, 35-36.

Berhemên Qesîdebêjên Gernas: Hinek qesîdebêjên gernas/seyyah hene ku debara xwe bi vê karê qezenc dîkin û weke gernasekî gund bi gund, wilayet bi wilayet digerin. Ev qesîdebêjê gel in û bi taybetî ev qesîdebêjên gernas, girêdayê terîqetên weke Qadirî, Neqşebendî, Xelwetî û Rifa’iyê ne. Ji yê girêdayê terîqeta Qadiriyê bin jêra “derwêş” jî tê gotin. Ji murîdên terîqeta Neqşebendîyan ra jî “sofî” tê gotin. Guhdarê van derwêşan bi taybetî ehlê tesewufê ne û caran di gundan da di sohbetên malan da jî qesîdeyên xwe dibêjin.

Derwêş, bi navekî amîyane dengbêjên/qesîdebêjên parsek in. Di destê wan da ‘erbaneya wan heye û qesîdeyan dibêjin (beytên dînî) û guhdarê wan ku bi gelemperî ehlê tesewufê ne jî berdîla wan didin û ew jî bi vê awayê debara xwe qezenc dîkin. Ev cure qesîdebêj “bi taybetî bihar û payîzan derdikevin gerê. Ji cihên dûr digerin, bi rehbertiya şêxekî, bi rîtm ‘erbanê îlahîyan dibêjin, defa xwe lê dixin, bi muzika xwe ya uxrewî ve digerin. Jiyana pêxember qîsse dîken; ‘eşqê duwanzdeh îmaman, macerayên xulefayê raşîdîn, şerê kelha Xeyberê, şerê Uxûd û Xendekê... hwd wek medhiyan dixwînin.”²¹

Hinek qesîdebêjên gerok/derwêş di medrese û tekyayan da perwerde dîtine, yan jî perwerdehî terk kirine caran jî di sohbetan da mane û zanîsta xwe ya di derbarê dînî jî şêx û melayan hilgirtine û hinek qesîde û qewl ji ber kirine û bi vê awayê bûne qesîdebêj. Zanîsta wan ya di derbarê dînî da zêde kûr nîne û heman çend qesîde û metnên dînî jî ber dîkin û wan îcra dîkin.

Heta salên nodî, bi gelemperî Kurd diçûne zozanan, ev derwêşên gerok bi taybetî havînan berê xwe didane zozanan û li wê derê jî berhemên xwe îcra dikirin û zozanjinan jî weke heqê wan rûn û nîvîşk didane wan ku dema barê xwe digirtin ji zozanan vediqetiyên. Qesîdebêj bi taybetî qesîdeyên xwe bi defê/‘erbaneyê ra gotine. Li heleqa gergefê ‘eyar dihate kêşan û milekî defê dibû cihê derbê û milek jî vala dima weke tepsîyekî/sîniyekî dima. Di şahiyên weke dîlan û nîşanan da erbanejenê hem def lê dida hem jî qesîde/beyt digotin û ‘erbane wekî tepsîyekî di nav mirovan da digerand û bexşîş berhev dikir. “Ger bexşîş pîrbûya ‘erbane lêdixistin û li ser camêriya wan beyt û qesîdeyên xweş digotin. Dema ku bexşîş hindik bûya beyt û gotinên tinazker digotin.”²²

Qesîdebêjên gernas bi taybetî bi beyt û qewlên ku bi mijar û naveroka xwe ve tesîrdar in digotin û bi vê awayê vegotin û mijarê li ser guhdaran zêde bandor dihişt. Beyt û qewlên li ser mirin û axîretê, hesabdayîna xêr û gunehan, medhê murşîd û şêxan...hwd, ji van mijaran in. Pêwîst e, murîd û derwêş, ebdal her daîm nefsa xwe terbiye bike û mirinê tu carê bîr neke. Ji bo terbiyeya nefse ev hedîs di bawerîya terîqetê da dustûrekî giring e: “Hûn mirina ku tama tiştê xirab dîke pîr bînin bîra xweku xwe.”²³ Bi vê yekê, ‘ebdal/derwêş, xwe bi dinyayê ve girê nade ku bikeve xefletê. Ev murebbeya jêr ku weke qesîdeyan tê îcrakirin, di derbarê ji xefletê hişyarbûnê û fanîbûna dinyayê da ji bo pend û nesîhetê giring e.

Murebba

Gelî dost û hevala
Ehlê sewm û selatê
Dinyakî pîr betal e
Kes namîne l’heyatê

Ey ehlê vî zemanê

21 Kızılkaya, *Kayıp Diwan*, 18.

22 Mehmet Bozkoyun, *Beytên Erbanê* (İstanbul: Weşanên Nûbihar, 2016), 12.

23 İmamê Newewî, *Riyadu’s-Salihîn/Baxê Qencan*, wer. Mela Salihê Dihî (İstanbul: Nûbihar, 2017).

Mala me çû mîratê
Dîn çû em pê nizanin
Îman ku çû nema tê (neqerat)

Dinyakî bê feyde ye
Lewra mirin tê heye
Îro sub dora me ye
Kesek nake xebatê

...
Anonîm

Berhemên Ehlê Terîqetê: Di îcrakirina qesîsebêjîyê da ji xeyrê qesîdebêjên gerok/gel, du cure qesîdebêj jî hene. Yek ew qesîdebêjên ku girêdayê tekyayan in û bi taybetî li ser şêxên xwe, yan jî li ser kesayetiyên navdar yê sîlsîleya terîqeta xwe da qesîdeyan dibêjin. Berhemên îcra dikin caran anonîm, caran yê şêxê wan, caran yê wan bi xwe ne. Qesîdeyên ku qesîdebêj dixwînin, bi goreyê naveroka xwe dibin çend cure. Tewhîd û ne’t, medhê kesayetiyên terîqetê û mijarên tesewîfî yê weke pend û nesîhet (adabên terîqetê, mirin, axîret... hwd.) dibin mijarê van cureyan. Qesîdeyên tekyayê bi vegotinên xwe kifşe dibin ka nivîskarê vê qesîde û beytan ka girêdayê kîjan terîqetê ye. Bi taybetî Qadirî neqerata beyt û bendên xwe bi gelemperî navê Şêx Ebdilqadirê Geylanî tînin û Neqşebendî navê Şahê Neqşebend tînin û hwd...

Qewlê Terîqeta Rifa’î

Çi şahekî mezin e xewsê min ‘abidî ye
Ew neslê hebîbî ye navê wî Rifa’î ye
Rifa’î Rifa’î hîmmeta mirîdan î
Rifa’î Rifa’î hîmmeta dewrêşan î

...

Qewlê Terîqeta Qadirî

Çûm Bexdayê li ber çem e
Çûm xopanê li ber çem e
Alyek ‘ereb yek ‘ecem e
Qadirî ya Qadirî ena dexîlek Qadirî²⁴

...

Qesîdeyên Ehlê Medresê: Qesîdebêjên vê beşê bi gelemperî mela ne û yan jî perwerdehiya medreseyê qedandine. Ev kesayetî bi gelemperî helbestvan in û wan jî qesîde nivîsîne. Qesîdebêjên vê cureyê hem qesîdeyên xwe hem jî yê şa’îrê namdar weke Melayê Cizîrî xwendine. Van qesîdebêjan bi taybetî tewhîd, munacaat û na’t îcra kirine. qesîdeyên ku herî zêde hatî îcra kirin yê Melayê Cizîrî ne. Ji ber ku Melayê Cizîrî kesayetiyekî mutesewîf bûye û hemû berhemên wî li ser dîn û tesewîfê ne û hema bêje hemû berhemên wî ji terefê qesîdebêjan ve hatine ji ber kirin û îcrakirin.

Qesîdebêj, ehlê medresê ne û li wê derê bi perwerdehiyê bûne xweyî ilm û zanîstekî xurt. Agahiya wan ji edebiyata Kurdî ya klasîk jî heye bi hêsânî berhemên klasîk dixwînin û îcra dikin. Ji

24 Bozkoyun, *Beytên Erbanê*, 62,133.

bilê Kurdî, ji ber ku medreseyê da perwerde bûne erebî û farisî jî dizanin û caran bi van zimanan jî qesîdeyan dixwînin. Ev qesîdebêj bi taybetî qesîdeyên Melayê Cizîrî dixwînin ji ber ku Mela “Pîrê Evînê” ye û di helbestên/qesîdeyên wî da kûrahiyekî dînî û tesewîfî heye û di vegotina edebî da jî asta herî bilind da nin. Ji van hinek qesîdebêj hene ku dîwana Mela hemû ji ber kirine û ji ehlê irfan û medreseyê ra xwendine. Qesîdebêjên ehlê medresê bi taybetî qesîdeyên Melayê Cizîrî, Feqîyê Teyran, Melayê Bateyî, Ehmedê Xanî (Mem û Zîn û qesîdeyên wî), Şêx Ehmedê Feqîr²⁵, Seyîd Eliyê Fındîkî, Mela Mihemedê Lîceyî, Mela Zahirê Tendûrekî²⁶, Seyîd Qedrî Haşîmî (1898-1961) xwendine. Van îcrakaran caran Mem û Zîn û Mewlûda Bateyî jî xwendine. Piştî ku ev berhem jiberkirine û xwendine, rê û rêbaza qesîdenivîsînê hîn bûne û wan bi xwe jî car caran qesîde nivîsîne.²⁷ Ji bilê qesîdeyan, di medreseyan da mewlûd xwendin jî weke kevneşopiyekî dînî hatiye îcra kirin. Lew ra yên dest bi xwendina medreseyê dikirin, piştî Qur’an xitme dikirin û ‘eqîde dixwendin, dest bi mewlûdxwendinê dikirin.

Edebiyata gelên Misilmanan da mewlûd xwendin jî cihekî taybet hildigre û ji bo ku evîndariya pêxember bidin nîşan bi navê “hîlye, Muhaemmediye, siyer, şefa’etname, şemaîl û mewlud” berhem hatine nivîsîn di şev û rojên pîroz de weke qesîdeyan hatine xwendin û îcra kirin. Mewlûdên kurdî jî bi taybetî bi şiklê mesnewiyê hatine nivîsîn. Di vê derbarê da Mewlûda Mela Huseynê Bateyî²⁸ (1680-1760), Mewlûda Mela Ehmedê Xasî, Rewdne’îm a Şêx ‘Evdirehmanê Aqtepi²⁹ û Gulzar a Şêx Tahirê Şoşî³⁰ bi naverok û şêwaza xwe ve derketine pêş. Ev qesîdeyên jêr, ji naverok û vegotina edebî pêşketî û namdar in, di nav ehlê medreseyê da tene îcra kirin.

Ji wan qesîdeyan nimûneya çend beytan:

Tu bû murşîd di nêv alem ela ya Hezretê Seyda
Te em hîştin yetîm û jar em in mecnûn û hem şeyda

Ela ya sahibê namûs li ser qelban tu bû casûs
Di ilmê dîn tu bû qamûs di xwumxanî te pir mey da

...

Mela Zahirê Tendûrekî³¹

(Bi hemdillahî we’l-minne) ji lutfê Heyyê subhanî
Şodem ‘aşîq bi zîkrê Hey derê erkanê Geylanî

25 Şêx Ehmedê Feqîr: (1770?-1850?), di dîwana xwe de cih daye 28 qesîdeyan. (Hayrullah Acar, *Dîwana Şêx Ehmedê Feqîr* (İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2016), 84-85)

26 Mela Zahirê Tendûrekî: (1882-1966 li Kopê wefat kiriye). Qesîdeyên wî hema bêje tevahî li ser şêxê wî Şêx Ziyaeddîn e (1855-1922). Piştî mirina şêxê xwe dest bi qesîdenivîsînê dîke. (Mela Zahirê Tendûrekî, *Dîwan*, thk. Mela Abdurrahman Biçici (İstanbul: 2007), 5-6.

27 Kardaş, *Aşîğın Sazı Dengbêjin Sesi*, 33.

28 Mewlûd bi taybetî li ser jiyana pêxemberê me Hz. Muhemmed disekine û hatina wî ya dinyayê, mucîzeyên bi hatina wî re çêbûyîn, bûyerên ku ji pêş û paşê nubûwetê derbas kirî û wefata wî bi şiklekî edebî bi menzûm beyan dîke.

29 Rewdne’îm, di 1884an da hatiye nivîsîn. Di nav berhemên Şêx Evdîrehman (1850-1910) da ya herî giring e. Ev berhem bi şiklê mesnewiyê hatiye honandin û ji 35 beşan pêk tê, bi taybetî li ser ehlaq û tebi’eta Hz. Pêxember sekiniye. (Şêx Evdîrehmanê Axtepî, *Rewdneîm*, Stockholm: Weşanên Yekîtiya Nivîskarên Kurd, 1991).

30 Gulzar, destan û dîroka Misilmanetiye û jiyanameya Pêxember e. Bi şiklê mesnewiyê hatiye nivîsîn. (Şêx Tahirê Şoşî, *Gulzar*, Dihok: Weşanê Yekîtiya Nivîserên Kurd, 2012)

31 Tendûrekî, *Dîwan*, 17.

Ji lutfê Ehmed û Heyder Huseynê hezretê Zehra
Şah’im şahê Buxara destegîr’im Xewsê Geylanî

...

Qedri Haşimî³²

Ummîd e ji rehma te em î n zêde tu rehîm î
Racî ne ji lutfê te tu her şahê ‘ezîm î

Weslê tu bide canê me mehcûr û birîn e
Derman tu bike canê me lewma tu hekîm î

...

Şêx Ehmedê Feqîr³³

5. Xusûsiyetên Berhemên Qesîdebêjîyê

Mijara qesîdeyan pesindarî ye. Pesnê Xweda, yê Pêxember yê kesayetiyan dînî û tesewifî, di van berheman da cih digrin. Hemû heyîn ji bo ku ji heyîna Xweda bihesin û wî nas bikin hatine afirandin. Ins û cin jî ji bo ku ‘îbadetê ji Xwedê ra bikin hatine afirandin û pêwist e ev heyîn her daîm dîrekt an jî andîrekt di zikrekî îlahî de bin. Mewcûdatên gerdûnî yê ji xeyrê insanan jî bi zimanê halê (lîsanê hal) xwe Xweda zikir dîkin. Ji ber ku armanca xuluqandinê ev e, pêwist insan jî her daîm di zikrekî da be.³⁴ Ehlê tesewifê ji ber van dusturan xususiyetekî didin hal û hereketên xwe û vegotinên xwe (dusturekî tesewifê ye: yan bi xêr bipeyive yan jî bêdeng bimîne.). Qesîde û qewlên ku têne xwendin bi qafiye û wezn in. Di wan da têgehên dînî, tesewifî cih digrin. Bi taybetî di van metnên dînî da ya herî giring ew e ku vegotin di nav xwe da sembol û razekî bihewîne û dema ehlê terîqetê wê bibihîse bête wecdê, yan jî kelecaneke di guhdaran da peyda bibe. Metnên ehlê terîqetê da rêzên neqeret ku di dawiya bend û çarrêzan da tîn dubarekirin bi redîfên navên kesayetiyan tesewifî pêk tîn û ev jî şêx û sîlsîleya terîqetê tîne bîr û li ser guhdaran tesîrekî mezin çêdike. Emê li jêr çend nimûneyên qesîdebêjîyê bidin ku ev nimûne ji şeklê nezmê qesîde û murebbayên gelêrî pêk tîn.

Qesîde

İsmê te ye mektûbî di dîwanê qîdem da
Herfek qelemê ‘ilmê bi teqîmê reqem da

Eşkal û xetên daireyê nuqtayê ‘ilm in
Ev neqş û misâlên di xeyalatê ‘edem da

Mîm metle’ê şemsa ehed ayînesifet kir
Lamî’ ji ‘Ereb berqê li fexxarê ‘ecem da

Da şahidê esma bi hemî wevhî binasîn
Yek mestê Semed kir bi yekî neqşê senem da

32 Seyîd Qedri Haşimî, *Dîwana İrfan*, thk. M. Nesim Doru (İstanbul: Weşanên Nûbiharê, 2016), 165.

33 Acar, *Dîwana Şêx Ehmedê Feqîr*, 488.

34 Mertebeya herî bilind ya tesewifê “wehdetu’l-wicûd” e. Kesên ku bixwazî bigehînin vê mertebeyê û bibînin kesayetiyeke kamil, pêwist e nefsa xwe terbiye bikin û van merheleyan derbas bibînin: 1. Merîfet 2. Terîqet 3. Şerî’et 4. Heqîqet (Wehdetu’l-wicûd).

Yek girtîye zulfê we yekî xalê numaî
Ayîne bi Eskenderî û camê bi Cem da

...

Minnet ji Xudayê ku bi ‘ebdê xwo Melayî
İksîrê xemê ‘işqê, ne dînar û direm da
Melayê Cizîrî³⁵

Mûrebbaya Gelêrî

Hatim ber dergahê rehmet
Ya resûlullah medet
Ya bi şefqet ya bi rehmet
Ya hebîbellah meded

Tu sukanê enbiyan î
Melceyê her asiyan î
Mustexasê esfiyan î
Ya resûlellah meded

...

Anonîm³⁶

6. Qesîdebêj

Qesîdebêj îro jî bi îcra kirina berheman ve mijûl in û di medreseyên weke Menzîl, Tîllo, Cîzre, Norşîn, Arwas, Mîr Hesênê Welî da qesîdexwendinê îcra diken. Qesîdebêjên ehlê medresê hem qesîdeyên şa’îrên Kurd yên namdar ji ber dikin dixwînin hem jî qesîdeyan dinvîsîn û dixwînin. Yek ji van herêma ku herî zêde qesîdebêj jê derketine li Cizîrê Seyîd Muhammed Beşîr Doru (1934-1996) ye. Wî Dîwana Melayê Cizîrî, Mem û Zîn a Xanî, Dîwana Seyîd Qedîrî Haşimî, Dîwana Seyîd Eliyê Findikî û Mewlûda Melayê Bateyî jiber, weke qesîdexwendinê îcra kiriye. Bi taybetî herêmên ku medrese lê heyî û yê ku terîqetan xwe lê cih kirî da qesîdebêjî jî lê belav bûye qesîdebêjên weke Şêx Selheddîn Korkutata, Mela Silêmanê Şirnexî, Cemîlê Hafîz, Fetahê Mamedê Racî, Şêx Mihemed Yasîn, Mihemed Senan, Mela Mihemedê Tajdîn derketine.³⁷ Ji bilê van Şêx Me’şûqê Arwasî (Payîzava), Hacî Salihê Egîd (Westan/Kawaş), Mela Salihê Dihî (li Wanê nîştêcih e), Mela Mehmûdê Biligî (Şirnex), Mela Evdilkerîm, Mela Silêmanê Kercewsî (li Stenbolê nîştêcih e), Mela Tehsînê Miksî (li Wanê nîştêcih e), Aşiq Zulkîfê Amedî ...hwd. di herêmên xwe da qesîdebêjên namdar in.

Encam

Qesîdebêjî weke formeke dengbêjîyê hatiye îcrakirin û ev jî dewlemendiya zargotina kurdan nîşan dide. Qesîdebêjî bi armanc, vegotin û îcrakirina xwe ve ji stranbêjîyê cudatir e. Lêbelê herdu jî behsa hest û hişmendiya mirov û mirovahiyê diken û qesîdebêjîyê jî weke amûrekî jiyanê di navenda heyatê da ji xwe ra cihêk peyda kiriye. Qesîdebêjî jî weke stranbêjan dengê didene peyvê û bi dengê xwe yê xweşik vegotinê dixemilîne û bi vê awayê vegotinê li ser guhdaran tesîrdar dike.

35 Melayê Cizîrî, *Dîwan*, 18.

36 Celîlê Celîl, *Keşûla Kurmancî* (İstanbul: Doğa Basın Yayım Dağıtım, 2004), 200.

37 Kardaş, *Aştığın Sazı Dengbêjin Sesi*, 34.

Medh û qesîdexwendin ji berî ve di nav jiyan, kultur û kelepura kurdan da hebûye û îro jî di mekanên xwe da îcrakirina xwe berdewam dike. Dîsa ehlê tesewifê bi dengê xwe yê herikbar tîne coş û xuruşê û kêfekî xweş û me’newî dide ehlê dilan. Qesîde, qewl û medhiyeyên edebî û bijare dîsa di dîwanan da tê xwendin û dîwanê diêxe di nav hewayekî dilaramî û me’newî. Herçendê navê îcrakirina vê karê “qesîdebêjî” be jî berhemên ku têne îcrakirin bi teşeya xwe ve ne tenê qesîde ne. Şeklê nezmên ku têne îcrakirin bi taybetî qesîde, murebbeya gelêrî ne. Qesîdebêjên gernas bi gelemperî murebbeyên gelêrî dixwînin û ehlê tekye û yên medresê jî piranî şeklê qesîdeyê bikartînin.

Qesîdebêj di ‘eslê xwe da di navbera edebiyata klasîk û ya gelêrî da wezîfeya pîrekî dibîne. Qesîdebêj, bi medh û qewlên mela, seyda û helbestvanên mutesewif, îcrakirina xwe çêdike, kesayetiyên dînî û medreseyê bi bîr tîne, wan têxe hişmendiya guhdaran û wan berhemên îcrakirî di nav ciwatê da zindî dihêle. Ji ber ku qesîdebêjî jî weke dengbêjiyê duh û îro da rolekî ragihandinê dileyze, pêwîst e xebatên berfirehî zêdetir li ser vê îcrakirinê bêne kirin ku giringiya vê hunerê derkeve meydane.

ÇAVKANÎ

- Acar, Hayrullah. *Dîwana Şêx Ehmedê Feqîr*. İstanbul: Nûbihar. 1. Basım, 2016.
- Adak, Abdurrahman. *Teşeyên Nezmê*. İstanbul: Nûbihar. 1. Basım, 2019.
- Axtepî, Şêx Evidirehmanê, *Rewdneîm*. Stockholm: Weşanên Yekîtiya Nivîskarên Kurd, çapa 1., 1991.
- Bruinessen, Martin Van. *Ağa, Şeyh, Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları. 8. Basım, 2013.
- Bozkoyun, Mehmet. *Beytên Erbanê*. İstanbul: Nûbihar. 1. Basım, 2016.
- Celîl, Celîlê. *Keşkûla Kurmancî*. İstanbul: Doğa Basın Yayın. 1. Basım, 2004.
- Demirkayak, Kenan. “Kasidetü’l-Bürde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Mart 2019. <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/24/C24008047.pdf>
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları. 2009.
- Doskî, Tehsîn İbrahîm. *Baxê Îrem*. Diyarbakır: Weşanên Dara. 1. Basım, 2020.
- Elmalı, Hüseyin. “Kaside”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Mart 2019. <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/24/C24016157.pdf>
- Ertekin, M. Zahir-Ertekin, Nurettin. “Kurtedîroka Mewlûdnameyên Kurdî”. *Şarkiyat ICSS’17 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi/International Congress of Social Science (Diyarbakır, 14-17 Eylül 2017)*. Ed. Mehmet Bilen. 149- 155. Diyarbakır: Şarkiyat Vakfı Yayınları. 1. Basım, 2017.
- Îmamê Newewî, Riyadu’s-Salihîn/Baxê Qencan, wer. Mela Salihê Dihî, İstanbul: Nûbihar, çapa 2., 2017.
- Karakaya, M. Arif. *Kasîde-i Bürde*. İstanbul: Kardelen. 1. Basım, 1993.
- Kardaş, Canser. *Aşğın Sazı Dengbêjin Sesi*. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları. 1. Basım, 2017.
- Kızılkaya, Muhsin. *Kayıp Dîwan*. İstanbul: İletişim Yayınları. 1. Basım, 2000.
- Mela Zahirê Tendûrekî. *Dîwan*, thk. Mela Abdurrahman Biçici. İstanbul: Nûbihar. 1. Basım, 2007.

- Melayê Cizîrî. *Dîwan*, thk. Tehsîn Îbrahîm Doskî. İstanbul: Nûbihar. 2. Basım, 2019.
- Mermer, Ahmet vd., *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 14. Basım, 2017.
- Özkan, İsmail Hakkı. “Kaside”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Mart 2019. <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/24/C24016160.pdf>.
- Pala, İskender, “Bürde”, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları, 14. Basım, 2005.
- Qur’ana Pîroz, Kurdî-Tirkî, Meala wê ya Îcmalî*, wer. Abdulkерim Bingöl-Muhammed H. Feyzî. İstanbul: Tenvir Neşriyat, 1. Basım, 2009.
- Sadinî, M. Xalid. *Molla Huseyin-î Bateyî Mevlid-i Şerif/Mewluda Nebî*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 1. Basım, 2015.
- Saraç, Yekta. *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2009.
- Şoşî, Şêx Tahirê, *Gulzar*, Dihok: Weşanê Yekitiya Nivîserên Kurd, çapa 1., 2012)
- Tıraşçi, Mehmet. “Cizre Çevresinde Kürtçe Mevlidler ve Müzikal Olarak Günümüzde İcra Ediliş Tarzlari”, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre, Uluslar arası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildileri*, ed. M. Nesim Doru. 501-508. İstanbul: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları. 1. Basım, 2012.
- Tenik, Ali. *Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Nûbihar. 1. Basım, 2015.
- Yeğîn, Abdullah vd. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, İstanbul: Sebat Yayım Dağıtım. 1. Basım, 2006.
- Zinar, Zeynelabîdîn. “Kürt Medresesinin Kürt Edebiyatındaki Rolü”, çev. Gökhan Erbeyi. *İnatçı Bir Bahar*, haz. Vecdi Erbay, 257-263. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 2012.